

MAKTENS PORTAR

av
Ronnie Niby
Kandidatexamen

Lunds universitet

2023

LUNDS UNIVERSITET
Maktens murar

av Ronnie Niby
Handledare: Magdalena Naum, PhD
Historical Archaeology
Department of Archaeology and Ancient History

Lund University
Sweden

ABSTRACT

This Work is about the fortifications and more specific the gates to cities during the Middle Ages and the renaissance period and how they were designed to project a specific symbol of power. The city gates of Landskrona, Helsingör, Lübeck, and Kristianstad stand as architectural emblems of the Middle Ages and Renaissance, each bearing unique symbolic significance within their respective urban landscapes. This abstract explores the nuanced symbolism embodied by these gates, reflecting the socio-political, cultural, and economic ethos of their times.

Throughout the Middle Ages, city gates served as physical and symbolic delineations, marking the threshold between security and the external world. In Landskrona, the Eastern Gate stood as a bastion of defense, symbolizing the city's protective prowess and control over trade routes in the Öresund. Similarly, Helsingör's Kronborg Castle not only safeguarded the city but also epitomized Denmark's authority over the Sound, representing economic prosperity and geopolitical dominance.

Transitioning into the Renaissance, Lübeck's Holstentor emerged as a testament to mercantile power and civic pride. Its twin towers and Gothic design mirrored the city's Hanseatic League influence, embodying Lübeck's commercial acumen and cultural significance. Meanwhile, Kristianstad's Norreport Gate highlighted the city's rebirth and strategic planning, symbolizing Sweden's ambitions for territorial expansion and architectural innovation.

The question this text tries to answer is that whether the gates embellishments were directed towards the strangers arriving to the city or the population in need of reminding who was in charge and if this changed depending on what era in history it was built in. These gates, beyond their utilitarian functions, were architectural canvases that encapsulated the shifting paradigms of their eras. Their designs, embellishments, and strategic placements mirrored the cities' aspirations, offering insights into their economic ambitions, political allegiances, and cultural identities. By examining these gateways, one can decipher the layered narratives of power, commerce, and urban identity, woven intricately into the fabric of these medieval and renaissance cities and get a deeper understanding of the everchanging tapestry that is Landskrona

Keywords: Landskrona, citygates, medieval, renaissance, powerprojection.

FÖRORD

När resenärer närmar sig staden dras deras ögon till den imponerande strukturen som markerar gränsen mellan stadens säkerhet och osäkerheten utanför. Stadsmurens port står hög och stolt, ett bevis på historia och mänskliga strävanden. Den kastar en skugga som faller på dem när de närmar sig med en blandning av vördnad och bävan. För många representerar muren säkerhet och löftet om möjligheter, en fristad från omvärldens osäkerheter. Det finns en känsla av förväntan i luften, en iver att utforska vad som finns innanför dess skyddande famn. De möts av en mix av ljud och sevärdheter, det avlägsna ljudet av det livliga stadslivet, de färgglada banderollerna som vajar i vinden och doften av olika kök som blandas med doften av mänsklig aktivitet. Soldaterna som är stationerade vid porten ser ner på nykomlingarna med en blandning av granskning och misstänksamhet. Det finns en påtaglig spänning när de förbereder sig att korsa den tydliga gränsen, ivriga att fördjupa sig i stadens livfulla rörelser.

Som kontrast är det en helt annan upplevelse att lämna staden. När individer tar farväl av de välbekanta bekvämligheterna innanför stadsmuren, finns det en bitterljuv melankoli som färgar luften. Den en gång så imponerande strukturen står nu bakom dem, en symbol för den fristad de lämnar bakom sig. Det finns en stund av eftertanke, en fundering runt de erfarenheter som gjorts och de kopplingar som skapats inom staden. Resenärer bär med sig ekon av skratt på trånga marknadsplatser, värmen från vänskapsband och visdom från stadens rika historia. När människor beger sig i väg finns det en subtil känsla av förlust, en medvetenhet om att de beger sig ut i världens osäkerheter bortom stadens skyddande barriär. De bär en del av staden inom sig – dess berättelser, dess lärdomar och dess anda. Stadens befästningsverk, en gång en barriär, blir nu en bro till världen bortom, en påminnelse om den fristad de kan återvända till och de äventyr som väntar dem i det okända.

Innehåll

Abstract	ii
Förord	iii
Introduktion.....	6
Syfte	6
Frågeställning	7
Tidigare forskning	7
Teori, metod och material	8
Historisk bakgrund.....	9
Landskronas historiska ombyggnationer	11
Analys Av de valda städerna	15
Landskrona	15
Kristianstad.....	17
Helsingör	20
Helsingborg	22
Lübeck	24
Tidig renässans:	27
Landskrona	28
Helsingborg	32
Helsingör	33
Renässansens portar.....	35
Landskrona	35
Kristianstad.....	38
Helsingör	38
Symbolik	39
Medeltidens symbolik och motiv	39
Renässansens symbolik och motiv	43
Jämförelse	49
Medeltida placering:.....	49
Renässansplacering:	49
Landskrona	Fel! Bokmärket är inte definierat.
Slutsats:	55
Medeltida placering:.....	55
Renässansplacering:	55
Framtida utgrävningar	56
Litteraturförteckning.....	58
Avhandlingar	60
Internetkällor.....	61

INTRODUKTION

Texten ovan handlar om att beskriva en känsla, känslan om hur stadens befästningsverk upplevdes av både tillresande och de boende. Tanken är här att lyfta fram frågeställningen om hur befästningsverk och kanske mest tydligt deras portar in och ut har varit estetiskt viktiga på ett annat sätt än vad det rena försvarssyftet antyder. Hur staden använde sig av befästningsverken för att visa hur viktig staden är, hur härskarna av området demonstrerar för tillresande sin makt men även hur befolkningen kunde känna av makten och skyddet bara genom en manifestation i befästningarna. I många verk som hanterar utvecklingen av befästningsverk talar man om bastioner, murverk, stenar, krenelering och kanonportar, men sällan diskuteras det hur staden härskare och styre kunde visa sin makt genom att demonstrera den i byggnadsverken som många gånger omgav staden. Vi kan se hur man bygger borgar, rådhus, kyrkor och katedraler för att utöva maktprojicering men sällan att det mest massiva bygget som härskarna kunde företa sig var i sig själv en maktprojicering utan motsvarelse.

Runt om i Skandinavien och för den delen i stora delar av världen hittar vi befästa städer varav många har överlevt ända in i nutiden. Många av de som överlevt är befästningar från medeltid och renässans. Detta är särskilt tydligt i Skandinavien och dess absoluta närområde. Svenska och danska härskare byggde under medeltid och renässans många tydliga befästningsverk runt sina städer, varav inte många har överlevt i särskilt stor grad då militära doktriner och industrialiseringen skapade andra prioriteringar. När man skall beskriva hur våra medeltida städer och dess befästningsverk kommit till så är det arkeologiska materialet väldigt viktigt. Genom detta material kan man se hur de utvecklades och man kan få en uppfattning om hur stadens och dess befästningsverk såg ut.

SYFTE

Syftet med undersökningen är att se om stadsportharnas ornamentering och dekorationer har tydliga skillnader i de olika tidsperioderna medeltid och renässans. Om där är generella likheter och om man kan utläsa något om dessa i städernas maktpolitik.

FRÅGESTÄLLNING

I just den här texten kommer jag att främst se till Landskrona och dess befästningsverk, från dess första omnämnande i 1400-talets början till dess sista ombyggnation i mitten av 1700-talet och jämföra dessa konstruktioner med andra städer i närområdet för att se om det finns några intressanta gemensamma nämnare i hur man använder stadsportarna, murarna eller deras befästningsverk för att projicera makt. Vad gäller den specifika frågeställningen så handlar texten om hur man placerat symbolik om stadens syfte men även om man kan se att staden placerat sin symbolik efter något specifikt syfte.

- Kan vi se utifrån placeringen av stadens symbolik när stadens portar byggdes?
- Kan vi utläsa något om städernas politiska maktprojicering i portarnas ornamentik?
- Ser vi en tydlig skillnad i ornamentikens placering i tidsperioderna?

TIDIGARE FORSKNING

När det kommer till tidigare forskning har jag inte kunnat finna något som går specifikt in på frågan om man placerat symboliken i stadsportarna utefter något specifikt syfte. Däremot finns det tidigare forskning inom murarnas utveckling, syfte, spridning och vilken sort av symbolik som använts men inte om man riktat symboliken mot någon särskild observatör. Det finns en del som tangerar det med tolkningar av symbolik i olika tidsperioder. Så som Isabella Passlovs Medeltida murar, symbolik och försvar från 2012, men just hennes ser specifikt på murarna och städerna i det tyska området Nordrhein-Westfalen. Annan forskning som visat sig inom relaterade områden är allt från altartavlor i kyrkorna till renässansens dekorationer på byggnader i städer. Inom konsthistoria finns det idéer om vem som ornamenteringarna riktades mot, däremot verkar det inte som att man specifikt ser till försvarsverken utan snarare tempel, kyrkor och rådhus under olika tidsperioder. Som exempel kan nämnas citatet:

”For whom is architectural ornament meant? This question includes a whole range of subjects, from the client to the simple passers-by as well as from the living to the dead” (Picon 2013, s 82)

I examensarbetet av Jonas Hallberg, *Den (o)föränderliga staden* diskuteras Just generellt sett hur staden i sig själv haft olika utseenden och syften genom historien. Bland annat att en vanding genom staden skulle erbjuda en ”varierad sekvens blickpunkter och organsikt gestaltade blickpunkter”

TEORI, METOD OCH MATERIAL

Jag kommer att använda mig av en analytisk metod för att få information som är av värde för frågeställningen. Genom att jämföra olika städers portar och deras ornamentik samt ornamentikens placering i förhållande till stadens placering i jämförelse med porten kommer jag att försöka ställa kunskapen i relation till de lokala maktstrukturerna. Första steget kommer att vara att göra efterforskningar och insamla information i historiska dokument så som kopparstick, bilder, vetenskapliga artiklar, arkitekturstudier och lokalhistoriska arkiv för Landskrona och de övriga städerna. Därigenom vill jag försöka förstå den historiska betydelsen, arkitektoniska stilar och sociopolitiska sammanhang av dess städer under medeltiden och renässansen.

Jag avslutar med att sammanfatta de övergripande resultaten och insikterna som införskaffats genom att analysera stadsportharna och försöka betona hur dessa strukturer fungerat i samband med stadens identitet.

Genom att följa detta arbetssätt hoppas jag systematiskt utforska och uttrycka symboliken inbäddad i Landskronas stadsportharna under medeltiden och renässansen.

HISTORISK BAKGRUND

Figur 1 Rekonstruktion av Århus i 980'erne. (Foto: Rógvi N. Johansen, Foto/Media Moesgaard Museum)

I den skandinaviska medeltidens början dyker det upp fler städer och stadsmurar i Skandinavien. Från början var de mycket få, i det danska riket kan nämnas som exempel Århus och Hedeby bland de tidigaste som hade vallar snarare än murar (Krongaard 2016, s 48). Befästningarna i Skandinavien hade säkert från början mycket enkla konstruktioner i form av vallar med palissader som huvudkonstruktion, men med den teknologiska spridningen börjar dyka upp murar av tegel och kallmurade konstruktioner av sten i Skandinavien. I det danska riket under medeltiden kan nämnas städer som har de första stenmurarna är städer som

De första murarna följde ofta städernas naturliga geografi och kunde ha oregelbundna former som kan beskrivas i vissa fall som runda eller ovala, allt efter hur stadens bebyggelse låg i landskapet. Stadsportar, i en eller annan form, kan hittas över hela världen i städer som går tillbaka till antiken till runt 1800-talet.

Stadsportar byggdes traditionellt för att ge en punkt för kontrollerad tillgång till och avgång från en muromgärdad stad för människor, fordon, varor och djur. Med ökad stabilitet och frihet tog revs många stadsmurar under tidig modern tid och ersattes med vallanläggningar och diken. När städerna växte utöver dessa och försvarsfunktionerna inte längre behövdes blev dessa vallgravar och parker (Krongaard 2016, s 49). Många bevarade portar har kraftigt restaurerats, byggts om eller i vissa fall så har nya skapats för att lägga till utseendet på en stad. Tidigare tenderade dessa ingångar att vara kraftigt skyddade. Även om den är funktionell, är den symboliska styrkegesten vanligen uppenbar när man närmar sig och går in.

Historiskt sett har porten till en stad varit en verklig fysisk befäst ingång, och representerat typiskt ett tecken på styrka och kraft för dem som kommer in för första gången. När befästa städer växte utvecklades murarna som omgav dem tillsammans med dem. Ibland togs de tidigare väggarna bort, och materialen lades till byggnaden en ny vägg. Så småningom behövdes inte de tidiga befästningarna, men portarna in till städerna kan stå kvar än idag.

I många av Europas äldre städer kan man se de tidigare murarna och befästningsverken i den nutida stadens gatunät, där gatorna ibland ligger ovanpå de gamla murarna och huvudleder som än idag kan ligga vid de gamla portarnas plats. Vad gäller den här textens centrala ort, Landskrona så kan man se att gatorna till viss del även idag följer den gamla muren och vallens sträckning. I Landskronas fall är det snarare själva vallgravarna som kan vara synliga mer än själva murarna, då gatorna gör svängar och vridningar som stämmer bättre överens med gravarna, snarare än murarna, se figur 5 för förtydligande. Generellt sett så är portar en svag punkt i ett försvarsverk vilket oftast gör att man i försvarssyfte försöker stärka punkterna (Skyum-Nielsen 1981, s 209–210). Så även med den detaljen får vi upplevelsen av att detta är en viktig punkt särskilt för de som tillåts passera detta byggnadsverk. Vilket då gör det än mer tydligt att det är en punkt i staden som lockar stadens maktelit att påverka. Vi ser detta tydligt i städer allt ifrån Antikens Aten där den panatheniska processionen kommer in i staden i en av stadens portar som redan tidigt har en viktig betydelse, till städer idag där porten in fortfarande kan ha en mer symbolisk betydelse snarare än en faktisk port som man tar sig genom.

LANDSKRONAS HISTORISKA OMBYGGNINGAR

Medeltiden:

1400-talet: Staden sägs ha grundats 1413 då staden ska ha fått stadsrättigheter vid denna period, dock fanns det inga tecken på att staden vid tillfället ska ha haft något större utvecklat försvarsverk vid detta tillfälle. Landskrona anlades till en början med sina befästningar under medeltiden särskilt då efter att staden mindre än 50 år efter grundandet blev bränd ner till grunden av Hansan. De första befästningsverken verkar först dyka upp i början av 1500-talet, lite över 100 år efter stadens grundläggande. Staden uppförde murar och försvarsstrukturer som var karakteristiska för eran (figur 2), och bildade den befästa stadens grundplan. Dessa tidiga befästningar var sannolikt rudimentära jämfört med senare omkonstruktioner (Lindholm 1960, s 9).

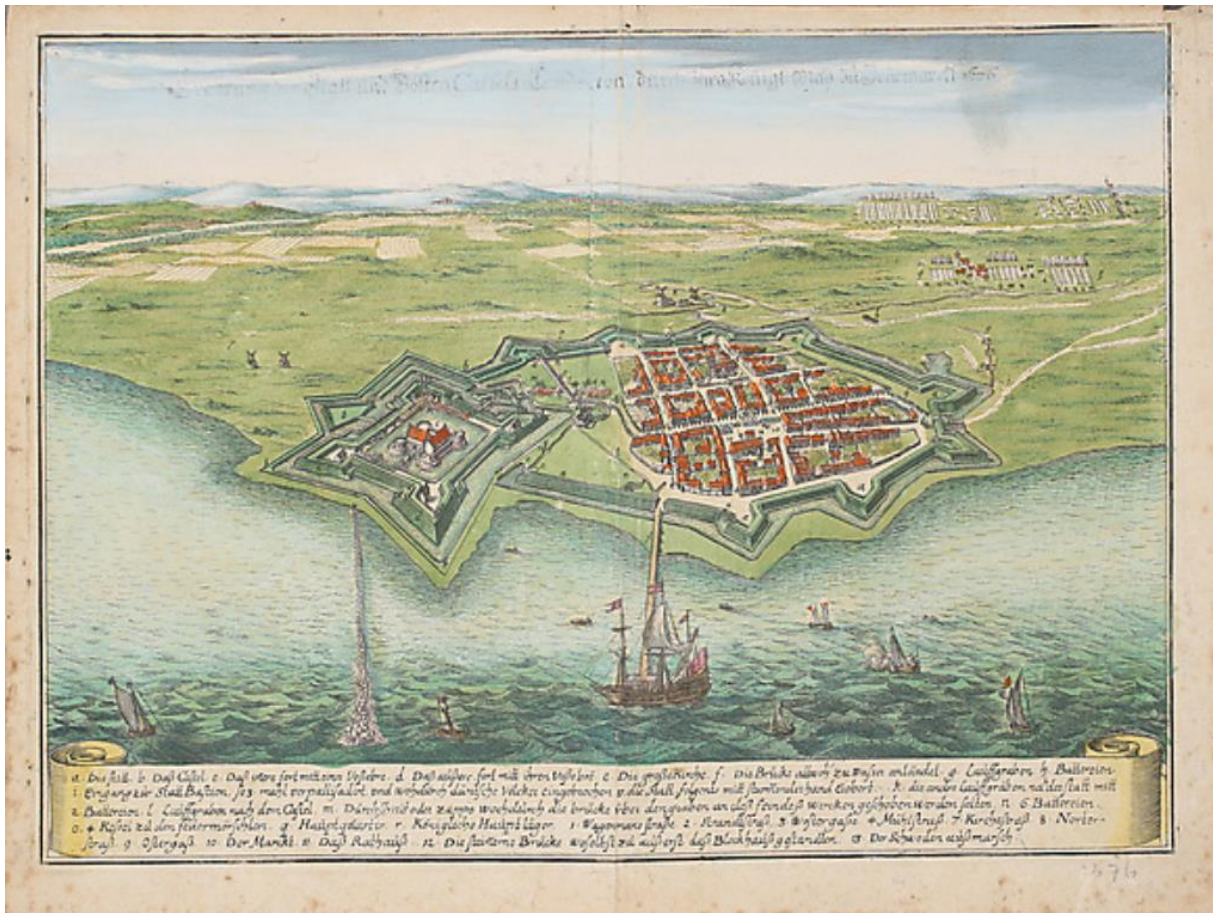

Figur 2 Landskrona 1580, Landskrona stad 2023

Renässans och tidig modern tid:

1500-talet: Betydande ombyggnad och utbyggnad av Landskronas befästningar skedde under renässansen och tidigmodern tid. Denna period bevittnade en förändring i defensiva strategier, märkt av byggandet av mer avancerade bastionsbefästningar. Landskronas befästningar uppdaterades för att inkorporera stjärnformade bastioner och andra innovativa defensiva element i linje med samtida militär taktik (Lindholm 1960, s 13).

Senare ändringar under 1600-talet:

Figur 3 Landskrona 1600-tal, Landskrona stad 2023

1600- till 1700-talen: Landskronas befästningar genomgick ytterligare modifieringar och förbättringar för att anpassa sig till föränderlig krigföringsteknik och strategier. Under denna period kan justeringar ha gjorts för att befästa eller förstärka vissa delar av murarna, införliva ytterligare försvar eller anpassa sig till nya hot (Lindholm 1960, s 16).

Figur 4 Landskrona 1700-talets slut, Landskrona stad 2023

Varje ombyggnad och modifiering av Landskronas stadsmur representerade ett svar på de rådande militärdoktrinerna, tekniska framsteg inom belägringskrigföring och stadens strategiska position som en buffertzona mellan Sverige och Danmark. Dessa historiska perioder markerar avgörande ögonblick då Landskronas befästningar omstrukturerades för att möta sin tids utmaningar och formade stadens defensiva förmåga och arkitektoniska karaktär.

Figur 5 med förtydligande av kartan där murar och vallgravar kan ses i gatunät, Landskrona stad, 2023

ANALYS AV DE VALDA STÄDERNA

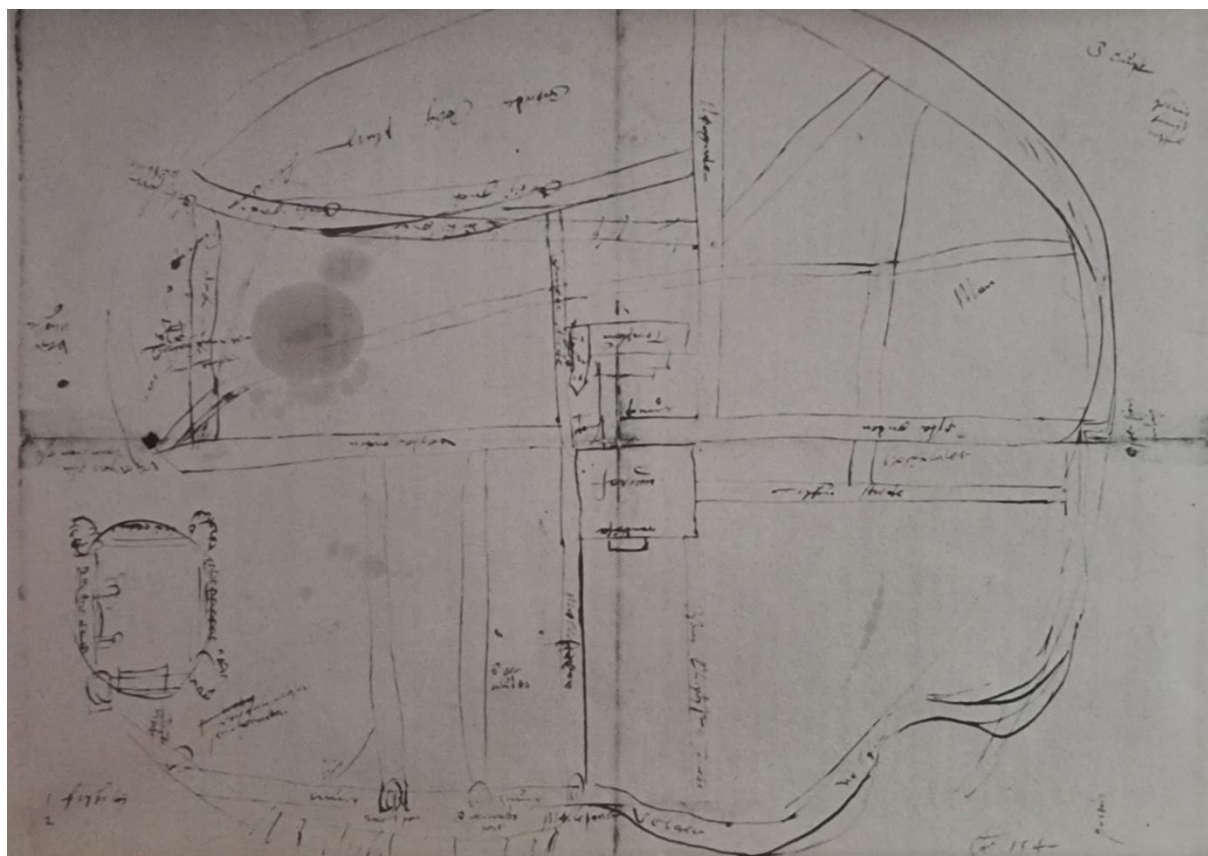
LANDSKRONA

Figur 6 Landskrona (Landskrona stad 1812)

Landskrona ligger vid Öresundskusten, specifikt på en udde som sträcker sig ut västerut precis norr om Lundåkrabukten. Detta orsakar att stadens västsida och sydsida ligger ut mot havet och har därav inga egentliga portar mot dessa sidor. På platsen för Landskrona hade sedan många år legat en färdled som förbundit Lund med Helsingborg, där det lilla samhället Säby hade legat. En av de få överlevande kartorna från Landskronas tidigaste historia visar inte många tecken på hur Landskronas murar eller portar såg ut, se Vedels Karts-kiss figur 7. Däremot är det ganska tydligt att det fanns 3 portar av intresse via landvägarna och antagligen 2 havsportar. Den port som idag kan ses ovan mark är Österport, vilket i sig är en överdrift då det som finns är en markering av grunden av vad som antagligen var den senaste ombyggnationen av stadens försvarsverk under 1700-talets mitt vilket även forsök menar (Forsök L1988:4598, 2023). Däremot är detta en av de portar som kan återfinnas i både kartor och avbildningar av staden genom olika tidsperioder. Sedan grundandet har Landskrona haft flera olika vallgravar och murar och nästan alla dessa har

fyllts igen och rivits ned flera gånger om allt efter att stadens syfte och funktion har förändrats genom århundraden.

Figur 7 Landskrona Vedels Kartskiss (Köpenhamns Museum, 1453)

KRISTIANSTAD

Figur 8 Kristianstad (Lantmäteriet 1854)

2014 firade Kristianstad sitt 400-årsjubileum. Tanken var när staden grundades att den skulle fungera som en modern och starkt befäst stad i anslutning till den utsatta riksgården mot Sverige. Staden grundades och var en av de första städerna i Skandinavien som var grundlagd efter ett av renässansens ideal med en rutnätsplan. När staden sedan blev svensk så blev den fortsatt en viktig garnisonsstad i det nu svenska Skåne. Helt enkelt en omstridd plats under de kommande konflikterna mellan Sverige och Danmark. Så här har vi en klart planerad stad som fungerat som befästning från starten (Cederström 1923, s 10). Vilket då kan antas ha varit militaristisk i sitt utförande redan från starten. Portarna in till Kristianstad som jämförelse är färre än Landskrona men det är en av konsekvenserna av rutnätsplanen och försvarsinriktningen av staden. Vid Norreport i Kristianstad står porten ensam kvar i omgivningarna och här kan vi se väsentlig skillnad mellan den yttre portdelen visad mot omgivningarna och den inre visad mot befolkningen i staden. I figur 9 ser vi en ganska simpel tegelkonstruktion där det är en försvarsanläggning i anslutning till vallar och övriga försvarsanläggningar. Jämfört med insidan i figur 10 så ser vi en ståtlig sandstensport med riksvapnet tydligt deklarerande om vem det är som bestämmer. Men detta ringer igenom även då staden grundades då redan då var staden i sig själv en maktprojektion där stadens arkitektur och renässansdesign var menat att synas (Sandberg 1947, s 286).

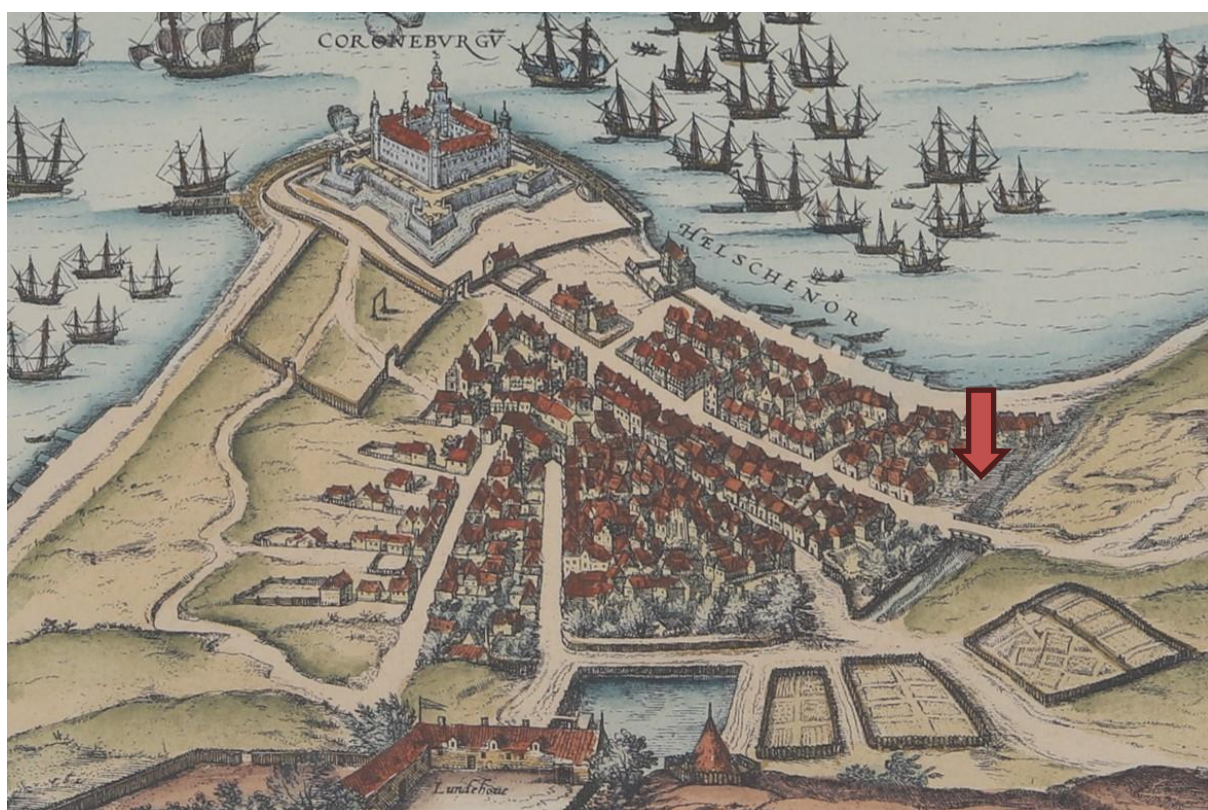

Figur 9 Norreport i Kristianstad, Porten utanför staden, (creative commons fotograf David Castor 2023)

Figur 10 Norrreport i Kristianstad, portens utseende inifrån staden
(Riksantikvariska ämbetet 2023)

HELSINGÖR

Figur 11 Helsingör 1588 med förtydligande om var söderport låg.
(Kungl. biblioteket Stockholm 1572)

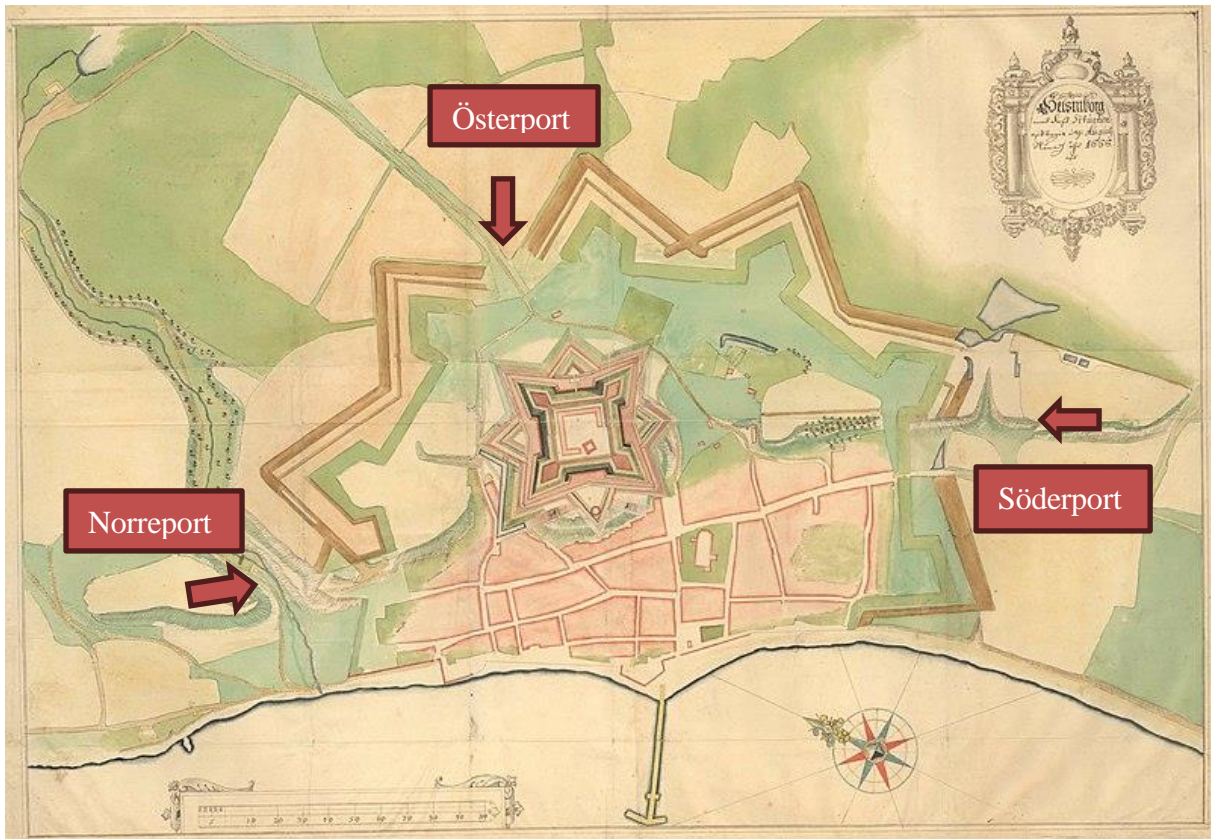
Helsingörs grundande kan vara lite mer otydligt då det vid 1200-talets början redan fanns en strandköping på platsen vilket kan ha legat på platsen tidigare än så, vilket oavsett är mer av spekulationer än något annat. I grunden en fråga om en syntes, där en köping, by, färjeställe eller liknande utvecklas till en stad någon gång under historiens gång. Detta är dock en fråga för ett annat tillfälle (Krongaard 2016, s 31). Ett av de tidigare mer tydliga omnämnande av staden är i Kung Valdemars "jordebog" från 1230 där den omnämns som en plats med köpmannarättigheter. Däremot kan man se på sticket i figur 11 ovan det finns en tydlig huvudled som leder söderut (höger i bild) där det även syns en bro, men egentligen inte en stadsport av intresse. Då i Helsingör så koncentrerar mycket av försvaret runt den så viktiga Kronborg i stället även om det dyker upp försvarsvallar även i Helsingör. I just Helsingör är det västerport och söderport som hamnar i fokus, då stadens geografiska läge orsakar den konfigurationen, vilket dock blir senare under renässansen där krigen mellan Sverige och Danmark tvingar fram fler försvarsverk runt

Helsingör. Här är det dock det kungliga slottet Kronborg som tar huvudscenen för allt byggeri. Detta då Kronborg grundades kort efter att Erik av Pommern började avkräva en sundstull och då behövdes det en befäst punkt för att just kunna demonstrera sin makt utåt (Skyum-Nielsen 1981, s 177). Det fanns ett total av 10 portar i Helsingör under renässansen, varav hela 6 portar ledde ut mot havet medan 4 var orienterade in mot land. En av portarna ut mot havet har överlevt i ett kopparstick av Samuel Pufendorf i figur 21, där man kan se att ovanför ingången till staden fanns någon typ av ornamentik. Men man kan även se att muren är kallmurad botten och tegel i resten, vilket i sig kan ses som en motsvarighet i jämförelse mot Landskronas murar. I samma period var Helsingör mer orienterat mot havet som kan ses i figur 12 nedan. Själva portarna och murarna var främst riktat mot havet där fienden kunde tänkas komma ifrån (Christensen 1950, s 45).

Figur 12 Helsingör 1658,
<http://www.oresundstid.se/kap/billede.aspx?id=2&billedid=3279&back=F&forsideid=958,1198&start=J>

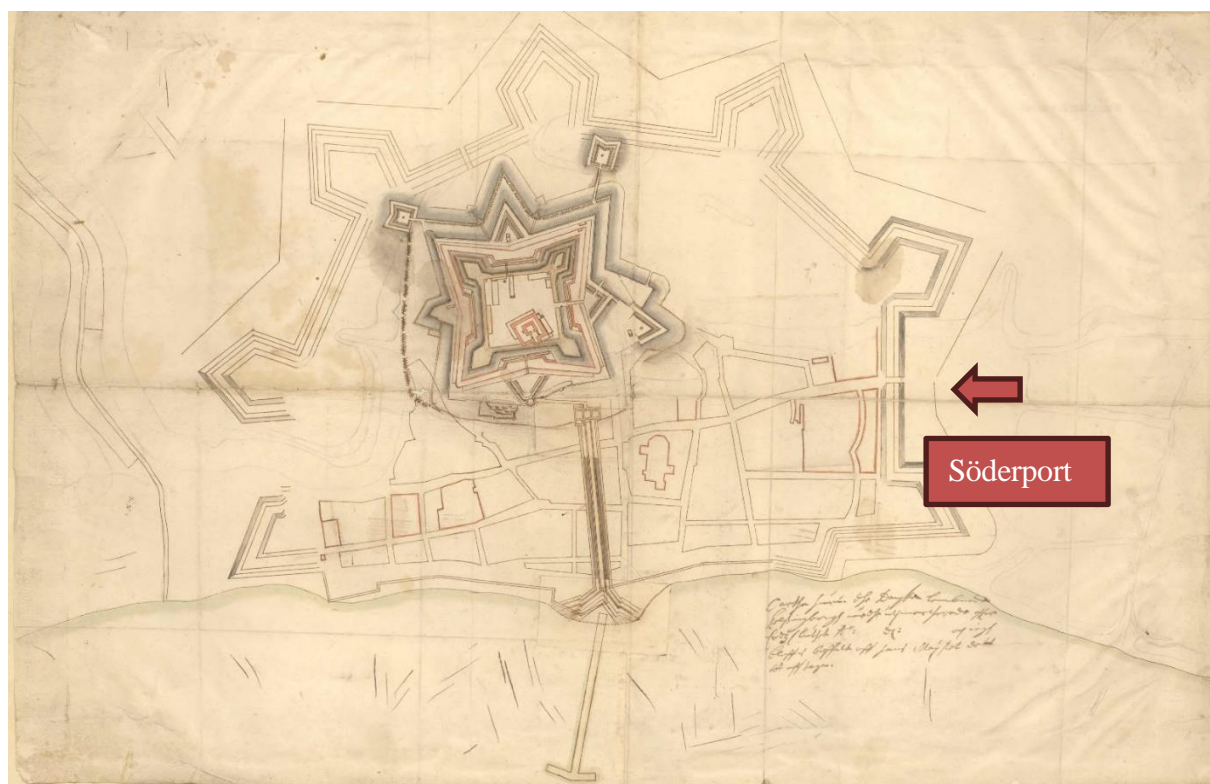
HELSINGBORG

Figur 13 Helsingborg, 1666, (Lantmäteriet 2023)

I det äldre Helsingborgs södra delar, precis söder om dagens sjukhus grävdes en tidigare bastion ut, där man hittade de äldre delarna av bastion och att den helt sonika hade byggts ovanpå grunden av en äldre grund (Fornsök L1986:8958, 2023). Precis som i en del andra städer kan man se att stadens tidigare befästningsverk har format dagens gatunät och parker. De tidigare fortifikationerna har blivit omdanade till parker eller gator som inte alltid är lika raka som de innanför eller utanför de gamla försvarsverken. Portarna i Helsingborg som är av intresse är Norreport, Österport och Söderport. I ett kopparstick där Helsingör visas finns även en avbildning av Helsingborg från 1658 och från vad man kan se på det kopparsticket så är Helsingborgs befästningar och portar inte befästa på samma sätt utan där är det väldigt tydligt att Kärnan prioriterats över resterande stadsbebyggelse. Som vi kan se på figur 15 så är stadsmuren endast pålverk runt staden medan stenmurade murar runt själva befästningen kärnan. Men olikt Kristianstad så förseddes staden inte med försvarsverk under 1600-talets slut som skulle kunna

antas ha haft ett liknande utseende, med portar där dekorationerna snarare riktades gentemot stadsborna snarare än tillresande resenärer. Detta kan ses på stadens ombyggnation 1679 efter den danska ockupationen av Skåne i figur 14. Just vid den här perioden förstärkte danskarna befästningsverken i stor grad, men då detta föregick mitt under krigstid handlade det om vallar och pålverk till största del (Moberg 1985, s 14) Efter krigsslutet däremot fann den svenske kungen och hans rådgivare att en kustfästning som Helsingborg inte var av värde att behålla och därmed rev man i stort sett allt utom kärnan och vissa rester runt om staden. Själva Söderport i Helsingborg är den port som överlevde bäst i omkonstruktionen och även den port som i teorin överlevt ända in i dagens geografi då även idag är Söderport ett viktigt namn (Moberg 1985, s 14–15). De äldsta delarna av staden ska ha legat uppe på förhöjningen och ska först under senmedeltiden ha flyttat ner till stranden (Krongaard 2016, s 67). Därmed kan det ha funnits en palissad av intresse för jämförelsen i kärnans område som kan hjälpa till för att ge en bild av hur stadens funktion och syfte har varit.

Figur 14 Helsingborg 1679. By Erik Dahlberg (1625–1703) – (https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0028171_00001, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=91861154>)

Figur 15 Helsingborgs stadsmurar 1658 enligt ett kopparstick av Samuel Pufendorf 1658. (Madsen 1991)

LÜBECK

Figur 16 Lübeck 1493, (Nuremberg Chronicle)

Lübeck tas endast med som jämförelse då Lübecks Holstentor är ungefär samtida med Landskronas befästningsverk, Holstentor byggdes 1464 och är en tillbyggnad av stadens dåvarande medeltida befästningsverk (Harrison 1990, s 88). Staden Lübeck styrdes i stort sett av en köpmannagrupp och kan av den anledningen få likheter med Landskrona. En större skillnad är dock att Landskrona var grundat som just en motpol till hansan, men av just den orsaken var det i stort sett samma gruppering som styrde, dock under en kunglig frontfigur. Holstentors utseende är något som dessutom kan ansluta till Landskronas ena port i jämförelse med kopparsticket (figur 19), där det visas 2 torn.

Figur 17 Holstentor i Lübeck, (wikimedia commons 2023)

I porten ser vi att trots att det är byggt för att agera som försvar så har man ändå lagt ner den ekonomiska kraften på att visa sin ekonomiska styrka. Rent utseendemässigt så är det liknande den typen av konstruktion som har hittats i arkeologiska utgrävningar i Landskrona med en kallmurad stenmur i botten där det senare lagts tegel som konstruktionen ovan mark. Holstentors intrikata murverk, arkitektoniska finess och robusta struktur var symboler för hanseatisk arkitektur, som betonade både funktionalitet och estetisk tilltalande. Denna arkitekturstil var utbredd i olika hanseatiska städer och visade upp deras kollektiva identitet och delade kommersiella intressen.

Holstentor, en berömd symbol för Lübecks historiskt framträdande plats, exemplifierar stadens politiska och ekonomiska makt under hansans storhetstid. Dess design och strategiska positionering återspeglar stadens önskan att visa styrka, kontroll och välstånd.

Holstentor byggdes i slutet av 1400-talet och tjänade många syften. Dess arkitektoniska storhet, som kännetecknas av tvillingtorn och en central byggnad flankerad av försvarsvärn, står ett bevis på stadens defensiva förmåga. Portens formidabla utseende projicerade auktoritet, vilket tyder på Lübecks beredskap att skydda sin rikedom och behålla sitt politiska inflytande inom förbundet (Harrison 1990, s 90).

Forskare och historiker har lyft fram portens symboliska betydelse i olika texter. Till exempel, i "A companion to the Hanseatic League" av Donald J. Harreld (2016, s 125), diskuterar författaren hur strukturer som Holstentor var avgörande för att hävda den ekonomiska och politiska dominansen av hanseatiska städer. På samma sätt fördjupar "The influence of the Hanseatic league on the architecture of northern Europe" av Perry J. Tavernor (1894, s 100) de arkitektoniska och ekonomiska aspekterna av förbundet och kastar ljus över betydelsen av strukturer som Holstentor för att forma förbundets identitet. Dessutom var Holstentors strategiska läge vid infarten till Lübeck en visuell representation av stadens kontroll över handelsvägar och dess beslutsamhet att skydda sina kommersiella intressen.

Samtida historiska berättelser och arkitektoniska analyser lyfter ofta fram Holstentor som en symbolisk struktur som representerar Lübecks politiska, ekonomiska och arkitektoniska betydelse under hansatiden. Dess varaktiga närvaro står som ett bevis på stadens arv inom förbundet och dess inverkan på europeisk handel och politik under medeltiden.

TIDIG RENÄSSANS:

De medeltida portarna var centrala i det urbana landskapet, ett förkroppsligande av funktioner som sträcker sig långt förbi deras primära roll som försvarspunkter. De fungerade som gränser som reglerade handel och förflyttning av både människor och varor, vilket i sig själv underlättade kontrollen av ekonomiska transaktioner och därmed skatter. De allra första har antagligen varit av de enklaste formerna men som kan ses i exemplet med Lübeck så fanns det motivationen att göra de till symboler på en annan nivå. Deras arkitektur och invecklade utsmyckningar förmedlade stadens syfte, identitet, makt men även prestige som ofta symboliserade stadens kulturella, historiska och medborgerliga arv.

Dessa portar, som fungerade som både fysiska barriärer och sociala knutpunkter spelade en avsevärd roll i regleringen av flöde, där staden många gånger placerade vakter för att garantera säkerhet och samtidigt som antagligen agerade som kontaktpunkter för sociala sammankomster. Förutom dessa vitala funktioner kan man även tillägga att portarna kunde agera som juridiska gränser vilket ytterligare skapade orsaker för att pryda dessa med juridiska symboler för att förknippa dessa med vilka lagar som gällde på platsen.

Ornamenterade portar fungerade ofta som symboler för stadens rikedom, makt och arkitektoniska skicklighet. Intrikat designade portar skulle kunna prydas med skulpturer, vapen eller andra symboler som representerar stadens identitet.

Givet var att de först och främst uppfördes med tanken på försvar, men hade staden kunnat överleva utan portar så hade långt nog de flesta arkitekter bakom försvarsverk uteslutit portar som deras första tanke. Vilket kan synas i vissa av de teckningar som gjorts över renässansens försvarsverk, där man i vissa fall får försöka fantisera ihop var portarna skulle ligga. Dessa militära arkitekter koncentrerade sig först och främst på att få alla bastioner och raveliner till att bli så optimala som möjligt, men även att de var vackra på pappret som designen fanns. På de medeltida så var portarnas fällgaller och vaktorn viktigare än att det faktiskt var vackert att se på.

LANDSKRONA

Landskrona, precis som Kristianstads grundades på kungliga direktiv men i helt olika kronologiska och politiska kontexter. Då detta ger en fundamentalt skild stadsfunktion och maktperspektiv så jämför vi även med städer som Helsingör och Helsingborg, då dessa städer fanns på plats innan den centraliserade makten dikterade militära beslut på städernas funktion och maktprojektion. Ser man då till Lübeck så är den äldre men det som idag anses vara Lübeck så anlades staden på platsen efter att en äldre form av Lübeck ödelagts i krig någon gång under 1100-talet. Så Lübeck är äldre men fortfarande en stad från samma period som de övriga i jämförelsen.

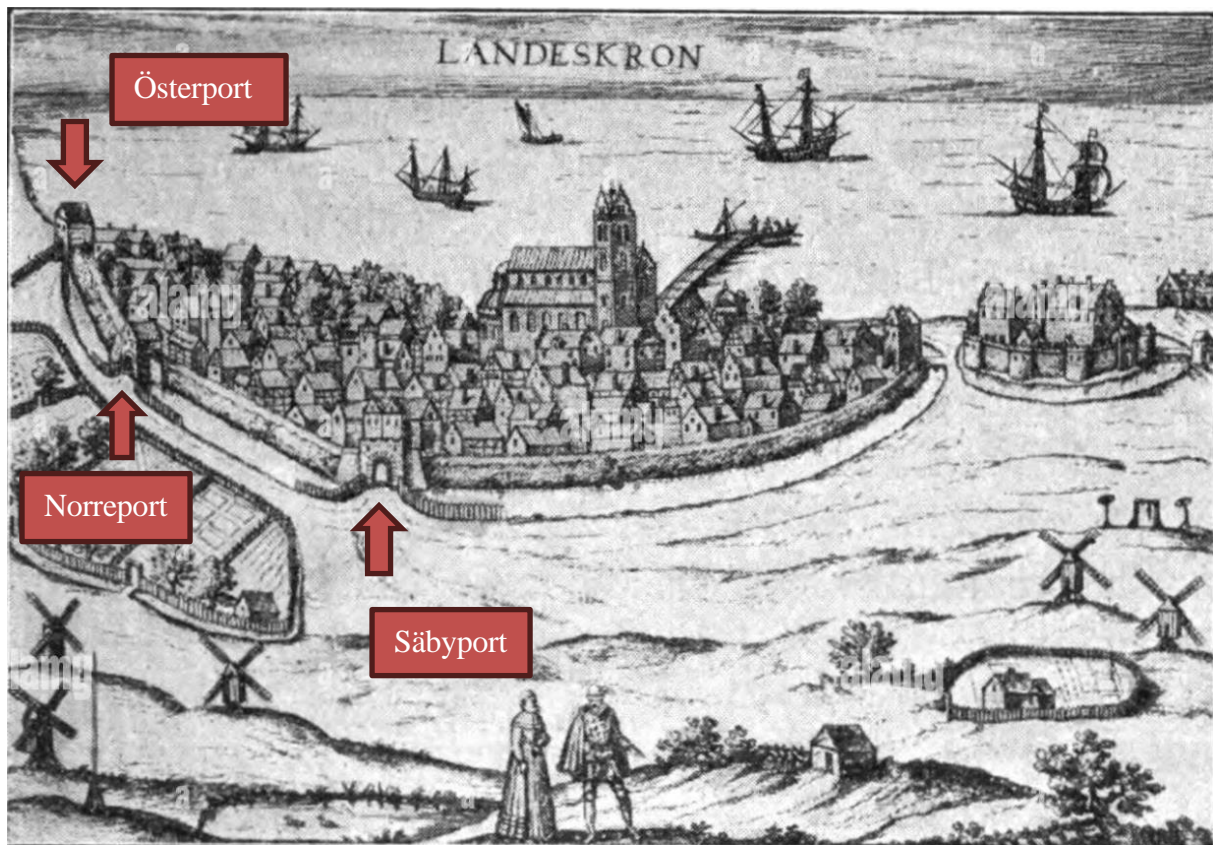
Vilka portar som prydde Landskronas murar kan diskuteras och vad som prydde murarna är inte helt lätt att peka ut. Men ser man till stadens syfte och hur den grundades så är det inte osannolikt att stadens portar redan tidigt pryddes av antingen en kunglig symbol baserat på att stadens grundläggande var hårt anknutet till Unionskungen Erik av Pommerns kamp mot Hansan. Däremot ombyggnationerna under 1500-tal och 1600-tal har antagligen haft en mer borgarinriktad dekoration precis som Lübecks Holstentor. När sedan den sista omkonstruktionen skedde så hade antagligen portarna designat på ett liknande sätt som Kristianstad där det var viktigare att uttrycka sin makt inåt mot stadens befolkning.

Figur 18 Landskrona 1530 med förtydligande om portarna, (Landskrona stad 2023)

Landskronas stadsmurar och portar 1530 kan vi se på figur 18, där Österport, Norreport samt Västerport är de som vid tiden ska ha vägar anslutet till sig varav Österport och Norreport ska ha varit av det viktigare slaget då dessa anslöt till handelsvägen mellan Helsingborg och Lund/Malmö. Västerport ledde vid tillfället till fiskelägen och liknande söder om Glumslövs backar norr om staden. Mellan Västerport och Norreport fanns ytterligare en port som tidigt försvann, som brukar kallas Säbyport (Hansen 2020, s 22). De få fynd från den här perioden antyder om en ganska simpel konstruktion med träpalissad med murade detaljer i portarna. Sydväst om Österport föregick en utgrävning 1986 där man fann rester av stadsvallen och vad

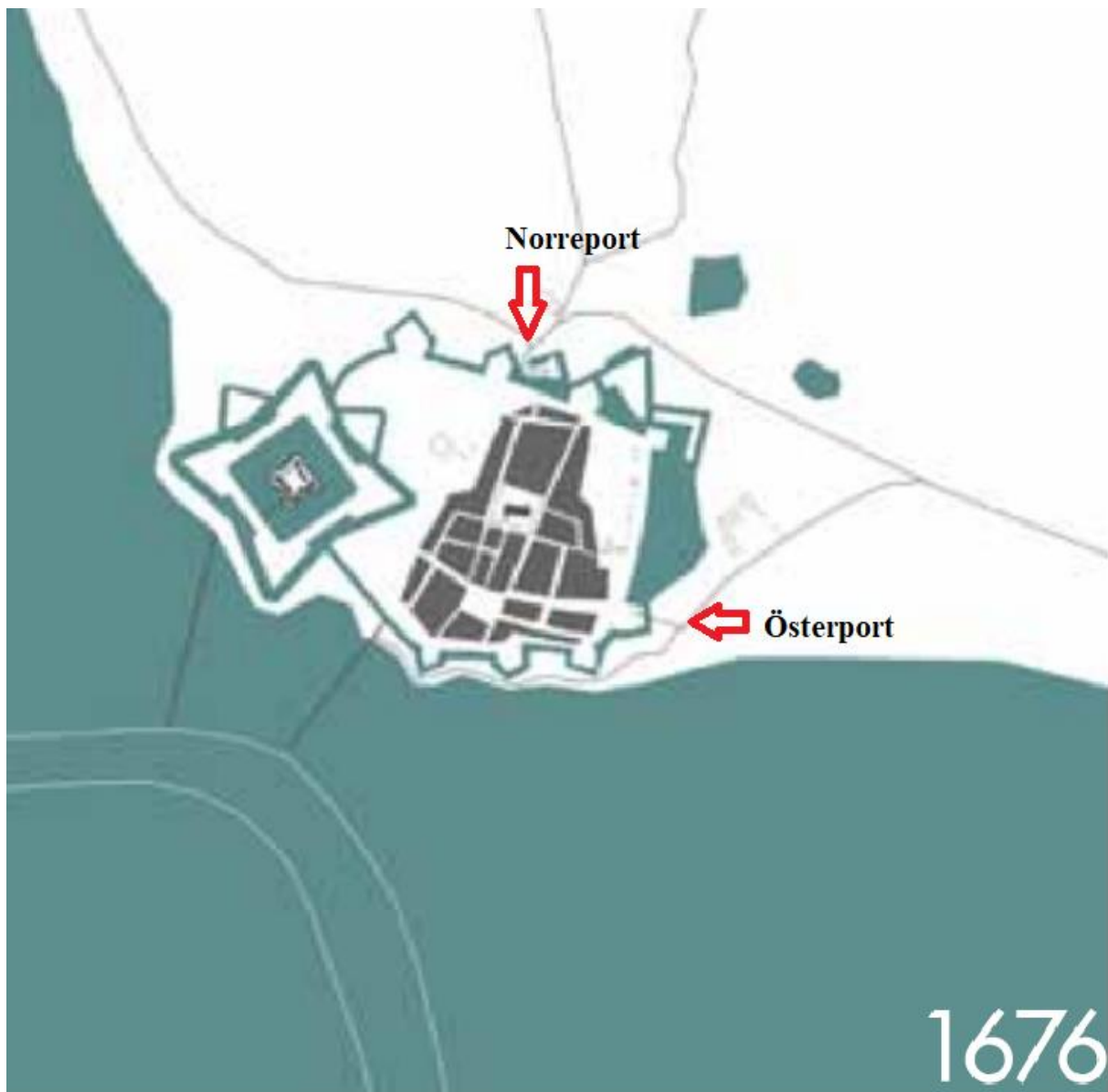
som nämns som vall som ger ett ålderdomligt intryck och som skulle stämma bra överens med äldre kartor (Fornsök, L1988:4764, 1986). Den beskrivs som just en vall, vilket klart passar in med den äldre konstruktionen som skulle funnits på platsen.

Figur 19 Landskrona kopparstick 1608, Illustration ur Agneta Horns lefverne från 1908, (creative commons 2023)

Redan i ett kopparstick från 1600-talet (Figur 19) kan vi se att man fortfarande har ganska enkla murar men att portarna visas mer tydligt och om man ska kopparsticket på allvar även en viss dekoration i portarna. Problemet med kopparstick är att det många gånger finns en viss tanke om maktpolitiska utspel även i dessa. Landskrona var antagligen inte fullt så utbyggt vid tillfället. Men det går även att utläsa att portarnas antal förändrats. Jämför man med en möjlig karta över Landskrona från 1676 (figur 20) med kopparsticket i figur 19 kan man se att staden förlorat 2 portar, Västerport och Säbyport, men att de som är kvar är de som redan tidigare kunde ses som viktigare. Frågan är dock hur tillförlitligt kopparsticket är. På kopparsticket ser man att det finns en port med vad som möjligen skulle kunna tolkas som 2 torn och 3 andra portar med var sitt torn. 1676 var dock egentligen västerport integrerat med själva fortet och Säbyport var integrerar med

muren. Så det kan antas att kopparsticket gjorts med endast en ordagrann beskrivning, snarare än en visuell.

Figur 20 Landskrona, med förtydligande om portarnas placering och namn. (Landskrona stad 2023)

I bland annat 3 olika utgrävningar i Landskrona har man funnit var några av murarna finns och i Österports fall detaljerat placerat den i topografin. I en utgrävning under 50-talet hittade man en vallgrav med landfästen och pålar till en bro över vallgraven under Engelbrektskatan i vad som då var norra Landskrona (Jacobsson 1983, s 35). Men eftersom ingen av murarna finns kvar ovan mark så är det bara arkeologin och jämförande analyser med övriga städer som kan göras. I

närheten av dåtidens österport gjordes 2021 en undersökning då området skulle bebyggas med nya bostäder. I samband med detta fann man stödmurar, husgrunder och avloppsrör från medeltid och renässans (<https://www.sydsvenskarkeologi.se/kv-jaumIntan-2021.html>, 2023). Vid en tidigare utgrävning precis utanför Sydsvenskarkeologis undersökning gjordes undersökningar, även dessa under 50-talet där man fann österport och stenskonig till en vallgrav som troligtvis var från 1700-talet (Jacobsson 1983, s 39).

Dessa stödmurar och grunder skulle kunna vara av motsvarande typ som man även funnit i Lübeck, Helsingör samt andra städer i samma geografiska område då de tidsmässigt och utgrävningsmässigt har sina likheter.

HELSINGBORG

Att jämföra Helsingborgs befästningar med de i Landskrona och Lübeck ger en heltäckande förståelse för regionens arkitektoniska utveckling. Samtidigt som de delar gemensamma drag i defensiva strategier, uppvisar varje stads befästningar distinkta särdrag som speglar de unika geopolitiska omständigheterna och kulturella influenserna de stött på. Genom att utforska de kulturella utbytena som underlättas av Helsingborgs strategiska läge avslöjar det intrikata nätet av handelsnätverk och kulturella interaktioner. Dess position som hamnstad möjliggjorde betydande ekonomiska utbyten, som inte bara påverkade lokala ekonomier utan också främjade kulturella utbyten mellan skandinaviska territorier och kontinentala Europa (Bååth 1934, s 139–141).

Bevarandet och restaureringen av Helsingborgs befästningar återspeglar ett åtagande att värna om historiska landmärken. Dessa ansträngningar säkerställer inte bara bevarandet av arkitektoniska skatter utan understryker också vikten av att bevara kulturarvet och identiteten i samtida stadslandskap. Men likt många andra städer med en medeltida historia har inte stadsmur och befästningar överlevt till nutid.

Sammanfattningsvis tjänar Helsingborgs befästningar, besläktade med Landskrona och Holstentor i Lübeck, som ett bevis på regionens rika befästningshistoria. Deras studie avslöjar inte bara utvecklingen av defensiv arkitektur utan belyser också de invecklade kopplingarna mellan försvar, stadsutveckling, kulturellt utbyte och identitetsbildning i norra Europa. Den

jämförande analysen mellan dessa centrala platser erbjuder en holistisk förståelse av regional befästningsdynamik, som belyser de delade influenser och unika egenskaper som formade det historiska landskapet i regionen.

HELSINGÖR

När det gäller Helsingör så handlar allt om Kronborg. Denna omkonstruerades som en renässansborg efter sjuårskriget 1570 av den holländske byggmästaren Anthonis van Obbergen, och det var egentligen vid detta tillfälle Kronborg fick sitt namn (Christensen 1950, s 15).

Figur 21 Helsingör stadspört mot staden där även ett kungligt sigill är tidligt, del av ett kopparstick över Helsingör 1658. (Madsen 1991)

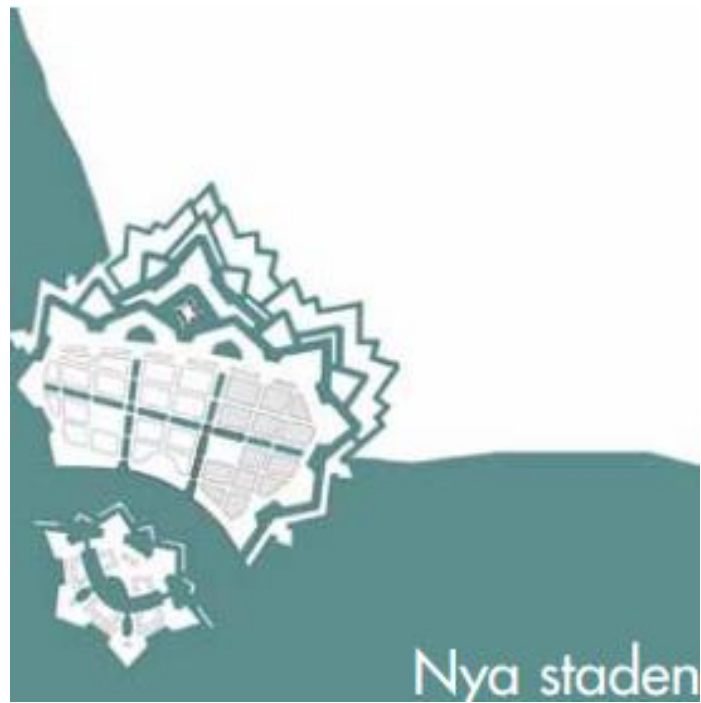
RENÄSSANSENS PORTAR

LANDSKRONA

Med renässansens intåg i Skandinavien förändrades Landskronas försvarsverk och då även dess portar. Tidigare hade Landskrona en enkel och ganska naturligt formad försvarsmur med portar anpassat till just de lokala vägarna. Men efter ombyggnationerna där bastioner fanns med i planerna så kom vissa vägar att flyttas efter att de skulle anpassas till de militära planerna på stadens försvar vilket vi kan se på figur 24, där ett par av portarna fått försvinna. Lite mer än hundra år senare börjades ytterligare en storslagen plan på att konstruera om Landskronas befästningar och portar, planerna kan ses på figur 22. Just den här planen blev aldrig fullbordad då pengarna till projektet blev omdirigerade till kriget mot Ryssland, själva arbetet avstannade 1788 och blev officiellt avbruten först 1805. Portarna i dessa planer hade flyttats till helt nya platser i jämförelse med tidigare då man i den här planen koncentrerade sig på det militära snarare än befolkningen. Det kan tilläggas att staden vid det här tillfället hade ca 800 invånare och att staten skickade 1000 soldater till Landskrona för att arbeta med projektet, så Landskrona var i sanning en militär stad snarare än den köpmannastad som den var grundad som. Vilket högst sannolikt återspeglar sig i stadens portars utseende. Så i de avbrutna planerna fick stadens portar överleva i begränsad omfattning och de tidigare portarna försvann ner i underjorden och till viss del antagligen bli delar av stadens vallar snarare än att fortsatt användning som symbol för den tidigare köpmannastaden Landskrona.

Figur 22 Landskronas planerade ombyggnad 1751 målad på väggen inne i Landskrona museum. (Privat bild)

Figur 23 Förenklad karta av föregående Figur X, (Landskrona stad 2023)

Figur 24 Landskrona 1767 vad som i realiteten blev byggt av planerna i föregående Figur X. (Landskrona 2023)

KRISTIANSTAD

Hela staden Kristianstad grundades som nämnts tidigare som en befästning i norra Skåne för att försvara gränsområdet och detta gjordes med alla renässansens regler om hur en renässansfurste skulle agera och grunda städer. Tyvärr har portarna i sig inte överlevt då Kristianstad blev övertaget av svenskarna kort därefter och då fick en ny konstruktion. Men Norreport i sig själv är ett klassiskt och skyddat exempel på hur det kunde se ut i en erövrade stad där maktspråket snarare riktar sig mot befolkningen boende i staden snarare än resenärer till och från staden.

HELSINGÖR

Helsingör har hela tiden varit en viktig stad i och med Kronborg och dess syfte som lås på Öresund tillsammans med sin dåvarande systerstad Helsingborg, men i senrenässans så blir Helsingör likt sin systerstad Helsingborg en gränsstad med en än viktigare position som gränsstad i ett hårt krigsdrabbat område. Vilket blir synligt även i stadens försvar och till viss del även i portarna.

SYMBOLIK

MEDELTIDENS SYMBOLIK OCH MOTIV

Stadens vapensköld:

Stadens sigill och vapen var intrikat designade symboler som representerade stadens unika identitet. Dessa symboler inkluderade ofta bilder av viktiga landmärken, helgon eller historiska händelser.

Figur 25 Holstentor i Lübeck, Tyskland, visar stadens vapen med två torn och en dubbelörn (wikimedia commons 2024).

Religiösa symboler:

Många medeltida stadsportar inkorporerade religiösa symboler, såsom kors, helgon eller religiösa figurer. Dessa symboler betonade stadenshängivenhet till en viss tro och sökte gudomligt skydd.

Figur 26 Puerta de Almocabar i Ronda, Spanien, har en avbildning av heliga modern Maria (wikimedia commons 2024).

Defensiva element:

Militära och defensiva symboler var vanliga på stadsportarna, som representerade stadens styrka och beredskap för potentiella hot. Dessa kan inkludera bilder av vapen, sköldar eller befästningar.

Figur 27 Västerporten i Visby har ett stort försvarstorn, murar och en smal port. Här visas upp defensiva element, inklusive pansar och torn (wikimedia commons 2024).

Handels- och handelssymboler:

Symboler relaterade till handel och handel, som emblem för köpmanskrån eller avbildningar av värdefulla varor, betonade stadens ekonomiska välstånd.

Figur 28 Spalendor i Basel, Schweiz, har sniderier av medeltida skråsymboler, som representerar stadens ekonomiska och handelsmässiga aktiviteter under medeltiden (wikimedia commons 2024).

Djur och mytiska varelser:

Skulpturer av djur eller mytiska varelser användes ofta som dekorativa element på stadsportarna. Dessa varelser kan ha symboliska betydelser relaterade till skydd, styrka eller lokala myter.

Figur 29 St. Mikael's port (Michalská brána) i Bratislava, Slovakien, är en medeltida stadsport med anor från 1300-talet. Porten är en del av stadens befästningar. Dess entré är prydd med skulpturer, inklusive en skildring av S:t Mikael (Wikimedia commons 2024)

Inskriptioner och motton:

Inskriptioner och motton på latin eller det lokala språket var vanligen ingraverade på stadsportarna. Dessa förmedlade budskap om medborgerlig stolthet, enhet eller lojalitet till den styrande myndigheten.

Figur 30 Fishergate i York, England som bär inskriptionen: A.doi m.cccc.lxxx.vii Sr Willm Tod knight mayre this wal was mayd in his days lx yadys som berättar för oss att 1487 byggdes den här av Sir William Todd, borgmästaren av York (wikimedia commons 2024).

Dessa symboler bidrog kollektivt till den visuella berättelsen om en stadsport, som återspeglade dess historia, värderingar och ambitioner. Idag står dessa portar som viktiga historiska och kulturella landmärken och bevarar symboliken från den medeltida eran.

RENÄSSANSENS SYMBOLIK OCH MOTIV

Klassiska motiv:

Renässansens stadsportar hade ofta klassiska motiv inspirerade av antik grekisk och romersk konst. Detta kan inkludera kolonner, pilastrar och andra arkitektoniska element som påminner om klassiska tempel och strukturer (Picon 2013, s 64).

Figur 31 Porta San Giacomo i Bergamo, Italien, är en renässansport som har pelare, valv och klassiska motiv, som återspeglar periodens arkitektoniska stil (MarkusMark Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4587921>).

Humanistiska symboler:

Renässansen präglades av ett förnyat intresse för humanism, med fokus på studiet av klassiska texter och värdet av mänskliga prestationer. Stadsportar kan innehålla skulpturer eller reliefer som föreställer mänskliga figurer, ofta representerande klassiska ideal om skönhet, visdom och styrka (Picon 2013, s 83).

Figur 32 Porta Pia i Lucca, Italien, visar upp reliefer som föreställer mänskliga figurer i klassiska poser, som representerar de humanistiska ideal som rådde under renässansen (Wikimedia commons 2024).

Medaljonger och kartuscher:

Dekorative medaljonger och kartuscher, ofta prydda med intrikata mönster, användes ofta på renässansstrukturer. Dessa kan inkludera representationer av historiska figurer, mytologiska scener eller symboler förknippade med den styrande myndigheten (Picon 2013, s 113).

Figur 33 Waterpoort i Sneek, Nederländerna, visar dekorativa medaljonger med intrikata mönster, med symboler inspirerade av renässansens estetik (wikimedia commons).

Allegoriska figurer:

Allegoriska figurer som representerade dygder, koncept eller historiska händelser var vanliga vid renässansens stadsportar. Dessa figurer avbildades ofta på ett sätt som speglade klassiska ideal (Picon 2013, s 116).

Figur 34 Porte de la Craffe i Nancy, Frankrike, innehåller allegoriska figurer som representerar dygder och historiska teman, som på så sätt uttrycker renässansens ideal (wikimedia commons 2024).

Renässansheraldik:

Stadsportar kan visa heraldiska symboler som speglar de styrande familjernas vapen eller själva staden. Dessa symboler var ofta intrikat utformade och placerade framträdande för att hävda auktoritet (Picon 2013, s 82).

Figur 35 Norreport i Kristianstad, portens utseende inifrån staden, med tydliga riksheraldiska vapen ovan gången (Riksantikvariska ämbetet 2023)

Rustikation:

Rustikation, en teknik som involverar strukturerade eller ruggade ytor, användes ofta i renässansarkitektur. Quoins, eller utskjutande hörnstenar, var också vanliga. Båda gav visuellt djup och textur till stadsportharna.

Figur 36 Västerport i Enkhuizen visar upp hörnstenar i hörnen, som skapar en visuell kontrast och bidrar till portens övergripande design. De omväxlande sten storlekarna lägger till struktur till strukturen (Gouwenaar - Own work, CC0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22771147>, 2024).

Dessa symboler på renässansens stadsportar återspeglade tidens kulturella och intellektuella förändringar, och betonade en återgång till klassisk estetik och ett firande av mänsklig prestation.

Gemensamt för alla de medeltida exemplen är att de visar sin symbolik utåt från staden, medan alla från renässansen pekar in mot stadens befolkning.

JÄMFÖRELSE

MEDELTIDA PLACERING:

Funktionell estetik: I medeltida stadsportar tjänade ornamentik ofta ett mer funktionellt syfte, integrerat med den defensiva arkitekturen. Dekorativa element inkorporerades ofta i portens struktur, såsom skulpterade reliefer eller sniderier som föreställer religiösa symboler, heraldiska motiv eller scener från lokal historia.

Vertikal betoning: Medeltida stadsportar tenderade att ha en vertikal betoning, med ornamentik koncentrerad på portens torn och valv. Torn kan ha dekorativa torn, panntorn och ibland religiösa skulpturer eller symboler som tjänar en skyddande eller andlig roll.

Religiösa teman: Med tanke på religionens starka inflytande under medeltiden, inkluderade stadspортens ornamentering ofta religiösa motiv som helgon, änglar eller bibliska scener. Dessa element integrerades i arkitekturen som ett sätt att åberopa gudomligt skydd för staden.

Detta kan diskuteras att det handlar om att beskydda inresande och boende mot det yttre vilket också murarnas funktion i sig själv verkar ha handlat om, att skydda de boende mot yttre händelser.

RENÄSSANSPLACERING:

Humanism och klassicism: Renässansen markerade en förändring med humanism och ett återupplivande av klassiska ideal. Utsmyckning under denna period blev mer fokuserad på mänskliga former, klassiska motiv och ett firande av individuell prestation. Stadspортarna återspeglade denna förändring med en övergång från strikt defensiv utsmyckning.

Horisontell betoning: Renässansens stadsportar visade ofta en mer balanserad fördelning av ornamentik, med en horisontell betoning. Valv och fasader var prydda med klassiska motiv som pelare, pilastrar, friser och skulpterade figurer som speglar det förnyade intresset för konsten och arkitekturen i antikens Grekland och Rom.

Sekulära teman: Till skillnad från medeltidens övervägande religiösa teman, inkorporerade renässansens stadsporsornamentik sekulära element. Figurer från mytologin, representationer av medborgerliga dygder och skildringar av lokala härskare eller mecenater blev vanliga, vilket speglar ett bredare utbud av influenser bortom religiös symbolik.

Perspektiv och illusion: Renässansarkitekter utforskade principerna för perspektiv och optisk illusion i sina konstruktioner. Utsmyckning var noggrant arrangerad för att skapa en känsla av djup och realism. Denna avvikelse från medeltidens mer symboliska och platt utsmyckning visade framsteg inom konstnärliga tekniker.

Sammanfattningsvis, medan medeltida stadsporsornamentik främst kännetecknades av en funktionell integration med försvarsstrukturer och fokus på religiösa teman, visade renässansens ornamenter en mer balanserad och harmonisk estetik. Skiftet mot humanism, klassiska motiv och ett bredare utbud av influenser skilde renässansens stadsporsutsmyckning från dess medeltida föregångare. Men då man fortfarande hade ett stort behov för att skydda sig så hamnade många gånger ornamenter på insidan av staden där man signalerar till staden invånare snarare än utsidan. Utsidan kunde även bli mer rustik, där försvarets funktioner var främjade över estetiken.

DISKUSSION

Renässansen medförde betydande konstnärliga och kulturella utvecklingar, och dessa återspeglades ofta i arkitektoniska element som portar inom stadsmuren. Dessa är tydliga i städer som Kristianstad där portarna blir dekorerade inåt mot staden med sandsten och riksvapen. Några aspekter av kulturell och konstnärlig betydelse som vanligtvis förknippas med renässansportar är dessa. I övrigt syns det även i Landskronas stadsbebyggelse som överlevt från den tiden då det är renässansens arkitektur som överlever i både den nya stadens gatunät och dess byggnader. Ser man till Karlskrona så har stadens renässansbyggnader blivit en orsak till att staden hamnat på världsarvslistan. Under renässansen speglade utvecklingen av stadsförsvar en djupgående förändring i arkitektoniskt och militärt tänkande. Landskrona, strategiskt placerat mellan Danmark och Sverige, blev en samlingspunkt för befästningsutvecklingen i regionen.

Landskronas befästningar, färdigställda i slutet av 1500-talet, avvek från de medeltida fästningarna som dominerades av höga murar. I stället omfamnade de nya koncept som bastioner,

kantiga strukturer som sticker ut från väggarna, och erbjöd förbättrade defensiva möjligheter genom att möjliggöra korseld och täckning för att försvara soldater. Dessa innovativa funktioner stärkte inte bara staden mot yttre hot utan förvandlade också det urbana landskapet och tillför ett inslag av geometrisk elegans till stadens siluett.

Inflytandet från Landskronas befästningar sträckte sig över södra Sverige och Danmark. Städer som Malmö, Helsingborg och Helsingör anammade liknande designfilosofier. Varje stad anpassade dessa principer för att passa dess specifika topografi och strategiska krav. Malmö, som en nyckelhamn, befäste till exempel sina försvar för att skydda mot sjöangrepp samtidigt som de byggde in bastioner och vallgravar påverkade av Landskronas design.

Medan man delade gemensamma drag uppstod regionala variationer. Landskronas inflytande homogeniserade inte försvaret; snarare fungerade den som en katalysator för renässansinspirerade befästningar, där varje stad behöll sin unika identitet. Helsingörs Kronborgs slott, förevigat som miljön för Shakespeares "Hamlet", sticker ut med sin imponerande statur och storhet, som kombinerar praktiska försvar med påkostade interiörer, som visar upp en blandning av militär skicklighet och kulturellt överflöd.

De konstnärliga aspekterna av dessa försvar kan inte underskattas. Dekorativa element prydde portar och väggar, som symboliserar medborgerlig stolthet och identitet. Skulpturer, inskriptioner och utsmyckade detaljer utsmyckade befästningarna och överträffade deras utilitaristiska syfte för att bli kulturella symboler. Dessa konstnärliga uttryck var ett bevis på renässansens betoning på att blanda skönhet med funktion och förvandla de en gång så strama befästningarna till konstverk. Dessutom fanns inte befästningarna isolerade; de integrerades i den urbana strukturen, vilket påverkade stadens gatunät och samhällsliga dynamik. De fungerade som både skyddande barriärer och symboler för makt och sofistisk, och formade invånarnas kollektiva identitet.

I huvudsak var Landskronas befästningar banbrytande när det gäller att forma renässansestetiken för stadsförsvar i södra Sverige och Danmark. Även om dessa städer delade arkitektoniska inspirationer, förblev deras befästningar distinkta, formade av lokala behov, resurser och geografiska hänsyn. Äktenskapet mellan militär ingenjörskonst och konstnärligt uttryck under renässansen satte en outplånlig prägel på dessa städer, vilket gav deras befästningar både strategisk styrka och kulturell betydelse.

Arkitektonisk stil: Renässansportar kännetecknades av ett återupplivande av klassiska element och ett fokus på symmetri, proportioner och harmoni. De presenterade ofta utarbetade ornament, dekorativa motiv och skulpturala detaljer. Vilket blir särskilt tydligt på Lübecks port och Landskronas portar från kopparsticket men även det så ikoniska Kronborg.

Symbolik: Dessa portar var mer än bara ingångar; de hade ofta symbolisk betydelse. De kan representera stadens prestige, makt eller fira historiska händelser eller individer. Inskriptioner, vapen eller skulpturer kan förmedla dessa budskap. Ser man här till Landskrona så kan man endast använda kopparsticket som en härledning och då är den inte särskilt säker som källa för portarnas utseende. I Kristianstads Norreport renässansport är all symbolik riktad mot staden, vilket även kan sägas om Helsingörs Kronborg där portens symbolik främst är riktad mot staden snarare än borgen i sig själv (se figur 10 och figur 21).

Historiskt sammanhang: Många renässansportar byggdes under perioder av välstånd eller för att markera förnyelsen av en stad efter konflikter eller katastrofer. De förkroppsligade tidens kulturella och konstnärliga landvinningar och fungerade som fysiska bevis på en stads ambitioner och identitet.

Stadsplanering: Renässansportar var en integrerad del av stadens arkitektoniska ensemble. De utformades ofta som fokuspunkter, och bidrog till den övergripande estetiska och rumsliga organisationen av stadslandskapet. Medan de medeltida portarna och murarna tydligt snarare är något som generellt följde landskapet eller stadens utformning. Landskrona är i det här fallet inget undantag, då man kan se hur staden fick murar för att försvara vad som fanns innanför murarna även om det inte alltid var bebyggt. Helsingborg hamnar i situationen att den nedre staden har ett naturligt skydd i form av landborgen. Lübeck använder sig av vattendragen runt om staden som försvar till att börja med.

Under medeltiden byggdes försvarsverk, där försvar och ägandet av dessa projicerades utåt mot omvärlden för att demonstrera kontroll, medan i renässansen användes samma försvarsverk för att hävda auktoritet inte bara utåt men även inåt. Man byggde slott och befäste städer för att hävda kontroll inte bara över sina egna utan över vad andra kunde se. Renässansbefästningar var ofta en del av stadsplaneringen, vilket speglar en stads tillväxt och ambition. De fungerade som fysiska gränser, vägledande och begränsade utbyggnaden av staden.

Lübecks befintliga stadsportar:

Holstentor: Lübecks Holstentor står som en välbevarad, ikonisk symbol för stadens historiska betydelse. Dess arkitektur, särskilt det gotiska tegelverket, är ett bevis på stadens medeltida förflutna och dess maktsymbolik utåt från staden där det yttre var viktigare att demonstrera medan budskapet inåt var mindre viktigt. Porten förblir intakt, restaurerad och tillgänglig för besökare, och ger insikter om stadens defensiva arkitektur och arv.

Burgtor, Mühlentor, Huxtertör: Dessa portar, även om de är historiskt betydelsefulla, har inte bevarats i samma utsträckning som Holstentor. Information och rester av dessa portar finns i historiska dokument, men de fysiska strukturerna har gått förlorade på grund av tid eller betydande renoveringar.

Kristianstads Norreport:

Norreport, som finns i Kristianstad, fungerar som en påtaglig länk till stadens renässansförflutna. Dess fortsatta existens ger en ovärderlig koppling till stadens historia, vilket återspeglar strävanden efter territoriell expansion och arkitektonisk innovation under den perioden. Då denna port i stället för att rikta sin maktsymbolik utåt är den riktad inåt mot sina invånare är det en tydlig skillnad i jämförelse med medeltidens budskap.

Arkitektonisk betydelse: Portens bevarande understryker Kristianstads engagemang för att bevara sitt historiska arv. Dess arkitektoniska särdrag, designmotiv och placering i staden skulle erbjuda värdefulla insikter om stadens defensiva infrastruktur och stadsplanering under renässanstiden.

Landskronas rivna portar:

Österport: Landskrona, historiskt känt för sina befästningar och portar, hade flera ingångar som bidrog till dess försvar och identitet. Österport var till exempel en framstående ingång. Men till skillnad från Lübecks bevarade portar har dessa strukturer gått förlorade med tiden på grund av olika orsaker som rivning, stadsutveckling eller bristande bevarandeinsatser. Men det kan antas att den hade en liknande maktsymbolik som Lübecks.

Frånvaro av fysiska lämningar: Till skillnad från Lübecks portar har Landskronas historiska portar inga befintliga fysiska lämningar eller strukturer som besökare kan utforska eller studera.

Information om dessa portar bygger ofta på historiska dokument, ritningar eller beskrivningar, vilket skapar en lucka i påtagliga kopplingar till stadens förflutna.

Sammanfattningsvis, medan Lübeck har lyckats bevara och underhålla en av sina ikoniska portar, som erbjuder en påtaglig koppling till dess medeltida historia, finns Landskronas historiska portar till stor del i uppteckningar och beskrivningar, med sina fysiska rester förlorade till tiden och urban evolution. Denna kontrast understryker vikten av bevarandeinsatser för att bevara det historiska arkitektoniska arvet och säkerställa en påtaglig koppling till det förflutna för framtida generationer.

SLUTSATS:

För att utvidga jämförelsen av utsmyckningar av stadsportar under medeltida och renässansperioder, är det avgörande att fördjupa sig i den rumsliga fördelningen av dessa utsmyckningar. Placeringen av ornamentik återspeglade inte bara estetiska preferenser utan speglade också de framväxande samhällsliga värderingarna och funktionella övervägandena från varje era.

MEDELTIDA PLACERING:

Under medeltiden prydde utsmyckning på stadsportar övervägande de yttre ytorna. De yttre fasaderna av portarna var minutiöst utsmyckade med intrikata sniderier, skulpterade reliefer och religiösa symboler. Dessa yttre dekorationer tjänade dubbla syften – för det första att kommunicera stadens identitet, arv och religiösa tillhörighet till besökare som närmar sig, och för det andra att avskräcka potentiella inkräktare genom det imponerande visuella spektaklet. Den defensiva karaktären hos medeltida stadsportar innebar ofta att ornamentik placerades strategiskt på exteriören som ett sätt att blanda konstnärligt uttryck med praktisk befästning.

RENÄSSANSPLACERING:

Med tillkomsten av renässansen skedde en anmärkningsvärd förändring i placeringen av ornamentik mot det inre av stadsportarna. Denna övergång speglade den förändrade betoningen från rent defensiva överväganden till en mer balanserad integration av estetik och medborgerlig stolthet.

Stadsportar från renässansen visade upp en mängd ornament på de inre ytorna, särskilt in mot staden. Den horisontella betoningen av dessa dekorationer, inklusive klassiska motiv, skulpturer och reliefer som visar sekulära teman, välkomnade besökare till staden med en känsla av storhet och kulturell förändring. De inre utrymmena blev en duk för konstnärliga uttryck, som hyllade mänskliga prestationer, medborgerliga dygder och tidens blomstrande intellektuella klimat. Dessutom använde renässansarkitekter, inspirerade av klassiska principer, perspektiv och illusion

för att skapa en känsla av djup och realism i sin utsmyckning. Detta innovativa tillvägagångssätt förstärkte ytterligare betydelsen av interiöra utrymmen som miljöer för konstnärlig och intellektuell utforskning.

I huvudsak såg den medeltida perioden utsmyckning främst på de yttre ytorna av stadsportarna, som tjänade ett dubbelt syfte av försvar och symbolisk representation. Däremot omfattade renässansen en mer balanserad fördelning, med fokus på interiören som en duk för konstnärliga uttryck och firandet av sekulära prestationer. Den föränderliga placeringen av ornamentik återspeglar således inte bara förändringar i konstnärliga stilar utan också de bredare samhälleliga förändringarna från en medeltida betoning på yttre befästning till ett renässansfirande av humanismen inom stadsmuren.

Kristianstads Norreport ger en inblick i renässansens portar och kopplar stadens historiska omvälvningar med nutiden. Dess existens gör att den står som en symbol för Kristianstads betydelse i historien. Med sina symboler riktade mot stadens invånare utgör den en klar symbol om att staden numera har nya härskare.

Däremot står Landskrona, en gång hem för betydande portar som Österport, Norreport och Säbyport inför frånvaron av dessa historiska strukturer. De förlorade portarna i Landskrona, även om de saknas fysiskt, representerar en historisk berättelse som bygger på teckningar och beskrivningar. Denna frånvaro understryker vikten av proaktiva bevarandeinsatser för att skydda och underhålla historiska arkitektoniska landmärken för framtida generationer. Genom att analysera stadens gatunät, topografi och stadsplaneringsstrategier tillsammans med portarnas orientering kan det ge mer tydliga insikter i förändringar i allt från handelsvägar, befolkningsförändringar eller liknande expansioner.

FRAMTIDA UTGRÄVNINGAR

Framöver kan framtida arkeologiska satsningar i Landskrona avslöja dolda skatter och viktiga lämningar från dess förflutna, vilket potentiellt kan erbjuda nya insikter om stadens historiska betydelse. Utgrävningar och utforskande av strategiska områden inom Landskrona, såsom de platser där portarna en gång stod, kan lyfta fram fynd och strukturer som kan berika vår förståelse för stadens medeltida historia och stadsutveckling. Tidigare vid utgrävningar har man funnit en

del av murarna, särskilt tydligt har muren längs den gamla kustlinjen varit särskilt tydlig, men de östra och nordliga murarna har inte grävt ut i samma utsträckning, vilket högst sannolikt hade kunnat ge mer tydliga indikationer på hur dessa var utformade och var mer exakt de ligger.

I slutändan understryker jämförelsen mellan övriga bevarade portar och Landskrona rivna portar betydelsen av bevarande för att upprätthålla vårt gemensamma historiska arv. Det understryker behovet av fortsatta ansträngningar för att skydda och undersöka historiska platser, inte bara för att överbrygga historiska klyftor utan också för att reda ut outtalade historier och berika vår kollektiva förståelse av det förflutna.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bååth, Ludvig Magnus, Johannesson, Gösta & Bååth, Ludvig Magnus (red.) (1934).
Helsingborgs historia D. 2.2 Medeltida byggnadshistoria. Helsingborg: Helsingborgs stad
- Cederström, Eugène (1923). *Kristianstad i äldre tider: anteckningar*. Kristianstad: Hj. Möllers bokh.
- Christensen, Charles (1950). *Kronborg: Frederik II's renaessanceslot og dets senere skaebne*. København: Gad
- Creighton, Oliver Hamilton & Higham, Robert (2005). *Medieval town walls: an archaeology and social history of urban defence*. Stroud: Tempus
- Claes B Pettersson, (2014), *City Fortresses in the Baltic Sea Region* (edt. Erik Broberg and Leif Nilsson)
- Harrison, Dick (1990). *Hansan - ett medeltida handelsimperium*. Malmö: Producenterna i Malmö
- Hansen, Kenth (2020). *Medeltida stadsaristokrati: världsligt frälse i de skånska landskapens städer*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2020
- Harreld, Donald (2015). Companion to the Hanseatic League [Elektronisk resurs].
- Jacobsson, Bengt (1983). *Landskrona*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens historiska mus.
- Krongaard Kristensen, Hans & Poulsen, Bjørn (2016). *Danmarks byer i middelalderen*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Lindholm, Elsa (red) (1960). Landskrona stads äldre bebyggelse samt fornlämningar. 2. uppl. Landskrona: utg.
- Madsen, Lars Björn, *Helsingør Toldkammer*,
Told- og Skatthehistorisk Selskab, Told- og Skatteregion Helsingør. (1991)
- Moberg, Rune & Herlin, Tylle (red.) (1985). *Helsingborg 900 år*. Helsingborg: Helsingborgs kommun
- Sandblad, Nils Gösta, *Skånsk senmedeltid och renässans: skriftserie*. (1947-). Lund: Lund University Press
- Skyum-Nielsen, Niels & Lund, Niels (red.) (1981). *Danish medieval history & Saxo Grammaticus: a symposium held in celebration of the 500th anniversary of the University of Copenhagen. Vol. 1 Danish medieval history : new currents*.

Perry, J[ohn] Tavenor (1894). *The influence of the Hanseatic league on the architecture of northern Europe*. [London]:

Picon, Antoine (2013). *Ornament: the politics of architecture and subjectivity*. Chichester: Wiley

Roesdahl, Else (red.) (1999). *Dagligliv i Danmarks middelalder: en arkæologisk kulturhistorie*. Copenhagen: Gyldendal

Schedel, Hartmann (2001). *Chronicle of the world: the complete and annotated Nuremberg chronicle of 1493*. Köln: Taschen

Worm, Birger; Meesenburg, Horst; Ventegodt, Ole: *Øresund i Den Store danske på lex.dk*. Hentet 23. november 2023 fra <https://denstoredanske.lex.dk/%C3%98resund>

AVHANDLINGAR

Hallberg, J. (2018). *Den (o)föränderliga staden*. Examensarbete, Linköpings universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1250524/FULLTEXT01.pdf>

Passlov, I. (2012). *Medeltida murar, symbolik och försvar - en analys av medeltida stadsmurar och deras städer i Nordrhein-Westfalen*. Bachelor, Lunds universitet. <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2541682>

INTERNETKÄLLOR

Riksarkivet, Erik Dahlberg (1625-1703)

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0028171_00001, Public Domain,

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=91861154>, (2023-12-15)

Landskrona *kommun*, Landskronas historia. <https://www.landskrona.se/kommun-och-politik/kommunfakta/stadens-historia/>, (2023-12-18)

Riksantikvarieämbetet, Fornsök, <https://app.raa.se/open/fornsok/>, (2023-12-10)

Kriig, S: Rapport Kv Saturnus, Landskrona, Skåne, 1990. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. ATA dnr 2388/90.

Jacobsson, B: Landskrona stadsbefästning - från medeltid till sent 1800-tal. Skåne, Landskrona stad, RAÄ 12, Östergatan, Regeringsgatan, Österleden och Teaterparken, VA-ledningar och utjämningsmagasin. Riksantikvarieämbetet UV Syd rapport 2001:7. RAÄ dnr 321-1343-2002.

Sydsvensk Arkeologi, <https://www.sydsvenskarkeologi.se/kv-jaumlntan-2021.html>, (2023-12-15)

Videnskab, <https://videnskab.dk/kultur-samfund/paa-strejftog-i-danmarks-middelalderbyer/>, (2023-12-15)

<http://www.oresundstid.se>, (2023-12-30)

<https://www.historic-uk.com/HistoryMagazine/DestinationsUK/York-England-The-ancient-Viking-capital/>, (2024-01-16)